

Kleine vlinders in 2010 Gerrit Tuinstra

In 2010 ben ik regelmatig op zoek geweest naar kleine vlinders of microlepidoptera. Het bleek achteraf een goed seizoen te zijn geweest voor de kleintjes, gezien het aantal waargenomen bijzonderheden en nieuwe Friese soorten. In dit artikel zal ik op beknopte wijze een aantal soorten beschrijven.

Whittleia retiella

Vanaf de volgende soort gaat het om de “echte” kleine vlinders, want *W. retiella* valt door de kunstmatige verdeling in micro’s en macro’s een beetje tussen wal en schip. Sommige vlinderaars vatten de familie Psychidae (zakdragers; waartoe *W. retiella* behoort) onder de micro’s, terwijl ze door anderen juist als macro’s worden beschouwd. Vanwege het formaat zou *W. retiella* zeker onder de micro’s moeten vallen, want het is een erg klein vlindertje, met een spanwijdte van hooguit een centimeter. Wel een schitterend vlindertje, met een witte grondkleur en een bruinige, enigszins geblokte tekening. Op 26 april 2005 ving en Jannie Sinnema een exemplaar in het Wijnjeterper Schar. Op 14 mei van het afgelopen seizoen ving ik een exemplaar in hetzelfde gebied, waar de soort blijkbaar een populatie heeft. Landelijk wordt *W. retiella* maar weinig waargenomen.

Ectoedemia decentella

Tot de familie Nepticulidae behoren een aantal geslachten: Stigmella, Trifurcula, Bohemania en Ectoedemia. Het zijn zeer kleine vlinders, soms met een spanwijdte van rond de vijf millimeter (!). Dat moet ook wel, want de rupsen van deze soorten zijn mineerders. De meeste soorten mineren in bladeren, maar er zijn ook een aantal die in zaden mineren. Dit laatste geldt ook voor *E. decentella*, waarvan de rupsen in de zaden (vleugeltjes) van gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) (Heath, 1983) mineren. Over het algemeen zijn de soorten uit deze familie behoorlijk lastig van elkaar te onderscheiden, zeker als het gaat om de imago’s. Dit geldt niet voor *E. decentella*, die juist vrij gemakkelijk te onderscheiden is van de andere soorten door o.a. z’n zwart-witte tekening. Op 27 juni ving ik een exemplaar van deze soort nabij Appelscha, op een plek waar een aantal esdoorns in een bosrand staan. De enige Friese waarneming die tot dusver bekend was, komt ook uit de omgeving van Appelscha. *E. decentella* wordt maar weinig gezien in Nederland, maar dat zal o.a. komen door het formaat van de vlinder.

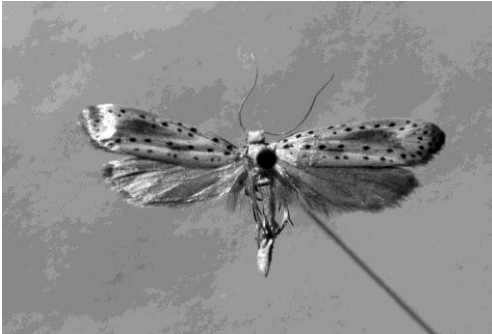
Nemophora oxsenheimerella

Een soort die vooral op de Veluwe waargenomen wordt is de langsprietmot *N. oxsenheimerella*. Een prachtig getekend en fraai gekleurd vlindertje, waarvan de mannetjes – net als bij de meeste andere soorten uit deze familie – erg lange sprieten hebben. De vlinder lijkt wel iets op de algemene *N. degeerella*, maar is

kleiner. In Friesland is *N. oxsenheimerella* op een beperkt aantal plekken gezien, in hoofdzaak op de eilanden. De vlinder is gebonden aan spar (*Abies*). Op 3 juni werd een exemplaar gevangen te Oranjewoud en op 12 juni een exemplaar nabij Appelscha, tijdens de excursie van onze werkgroep. Beide exemplaren werden opgejaagd uit een bosrand met o.a. sparren.

Ypsolopha irrorella – nieuw voor Friesland

De groep van de stippel- of spinselmotten (familie Yponomeutidae) is bij de meeste mensen wel bekend, wat te maken heeft met het massaal kaal vreten van de voedselplant en het vervaardigen van spinsels. Soms zo massaal dat struiken soms in het geheel worden “ingepakt” door de rupsen. Er zijn verschillende soorten stippelmotten. Een soort die nog niet eerder in Friesland waargenomen was is *Yponomeuta irrorella*, een soort die goed herkenbaar is door het formaat (een van de grotere soorten) en de grote donkergrijze vlekken op de voorvleugels. De voedselplant van de vrij zeldzame, vooral in Oost-Nederland waargenomen *Y. irrorella* is kardinaalsmuts (*Euonymus europaeus*) (Maitland Emmet, 1996). Op 7 juli ving ik een aantal exemplaren op licht nabij Appelscha. Slechts twee dagen later werd een exemplaar door Siep en Jannie Sinnema op licht gevangen, tijdens de Nationale NachtvlinderNacht, in Buitenpost. Blijkbaar is de soort z'n areaal aan het uitbreiden.

Ypsolopha irrorella
Buitenpost, 09-07-2010
Foto: Siep Sinnema

Argyresthia abdominalis*, *A. dilectella* & *A. arceuthina

Naast de “echte” stippel- of spinselmotten, zijn er verschillende andere soorten binnen de familie Yponomeutidae. Bijvoorbeeld de 28 in Nederland waargenomen soorten van het genus *Argyresthia*, die met een spanwijdte van zo’n 7 tot 14 millimeter veel kleiner zijn. Verschillende *Argyresthia*-soorten zijn afhankelijk van het voorkomen van diverse soorten loofbomen en –struiken, terwijl andere soorten juist op naaldbomen leven. Van deze laatste groep zijn er zes soorten die gespecialiseerd zijn op jeneverbes (*Juniperus communis*). Het verspreidingsgebied van deze soorten binnen Nederland ligt dan ook in hoofdzaak op de Veluwe en in Drenthe en verspreid liggende andere gebieden in het oosten van het land, waar

veel jeneverbes voorkomt. In Friesland komt jeneverbes slechts op een zeer beperkt aantal plaatsen voor, waaronder nabij Appelscha. Het gebied werd dit jaar een aantal keer bezocht, soms met licht, maar vooral ook in de avonduren. Daarbij werden de jeneverbes-struiken afgezocht op het voorkomen van in het bijzonder de *Argyresthia*-soorten. Daarbij werden drie soorten waargenomen: *A. abdominalis*, *A. dilectella* en *A. arceuthina*. Vooral van deze laatste soort werden vele exemplaren waargenomen, bijvoorbeeld op 1 juni toen tientallen exemplaren werden gezien. Op 25 juni werden van *A. abdominalis* en *A. dilectella* minder, maar toch ook verschillende exemplaren gezien.

Coleophora clypeiferella – nieuw voor Friesland

De familie Coleophoridae telt in Nederland zo'n 100 verschillende soorten. Een soort die in Nederland maar mondjesmaat – vooral in het midden en zuiden van Nederland – wordt waargenomen is *C. clypeiferella*. Over het algemeen zijn de *Coleophora*-soorten behoorlijk lastig van elkaar te onderscheiden, maar dit geldt niet voor *C. clypeiferella*. Dit is namelijk de enige soort waarvan het eerste deel van de bovenzijde van het achterlichaam sterk gesclerotiseerd is, in de vorm van een schild, waarbij twee rijen met verticale staafjes zichtbaar zijn. De voedselplant van de rups is melganzevoet (*Chenopodium album*) (Maitland Emmet, 1996).

Mompha jurassicella – nieuw voor Friesland

Op 2 mei 2006 werd het eerste Nederlandse exemplaar van *Mompha jurassicella* gevangen in een lichtval in Kortgene, provincie Zeeland. In de jaren daarna heeft de soort zich snel in Nederland weten uit te breiden.

Ieder jaar vang ik een aantal exemplaren van *Mompha*-soorten in de eigen tuin in Drachten, normaliter *M. subbistrigella* en *M. epilobiella*. Op 6 april 2010 werd er echter een andere soort gevangen, dat later *M. jurassicella* bleek te zijn. Dit zou het tweede Friese exemplaar zijn na de vangst van een exemplaar in Leeuwarden, op 25 maart 2010 door Tymo Muus (Muus, 2010). Echter bij het vergelijken van de in de tuin gevangen vlinder met exemplaren van *M. subbistrigella*, in de eigen collectie, bleek daar een afwijkend exemplaar tussen te zitten – ook een *M. jurassicella*. Dit exemplaar was al op 17 april 2005 gevangen in dezelfde tuin. Uiteindelijk is dit dus het eerste Nederlandse exemplaar van *M. jurassicella*!

Caryocolum blandella – nieuw voor Friesland

Het eerste Friese exemplaar van *C. blandella* (familie Gelechiidae) ving ik al in 2009, op 13 juli, bij Oosterwolde. Ten tijde van de vangst was nog niet duidelijk om welke soort het ging. Toen dat wel duidelijk was en tevens dat de rups van de vlinder leeft op grote muur (*Stellaria holostea*) (Elsner *et al*, 1999) was het al te laat in het seizoen om nog eens naar de vlinder op zoek te gaan. In 2010 lukte dat wel, waarbij opnieuw twee exemplaren werden gevangen op dezelfde plek met (bleek toen) een behoorlijke hoeveelheid grote muur. De plant stond deels onder

een aantal eiken en deels in de rand van een grasland en op een sloottalud. Jonge rupsen mineren in de bladeren, oudere rupsen leven vrij, tussen samengesponnen bladeren of bloeiwijzen (www.bladmineerders.nl). Alle drie exemplaren werden gevangen na de vlinders opgejaagd te hebben uit de onderste takken van de eiken. *C. blandella* wordt in Nederland zeer weinig waargenomen, zeker de afgelopen decennia. Huisman en Koster (1999) schrijven in hun artikel dat de soort in hoofdzaak bekend is uit het midden van het land en van een tweetal vindplaatsen aan de kust. De waarnemingen stammen echter in hoofdzaak uit de 19^e eeuw. Naast de in het artikel gemelde vondst van *C. blandella* in Cotessen (Limburg) schrijven ze dat het tot dan toe laatst bekende exemplaar in 1987 werd gekweekt uit een te Losser (Overijssel) gevonden pop op grootbloemige muur (=grote muur).

Acleris cristana – nieuw voor Friesland

Een nieuwe bladroller (familie Tortricidae) voor Friesland is *Acleris cristana*. Deze zeer variabele soort is doorgaans goed te herkennen aan de zeer forse schubbenborstel op de voorvleugel. Huisman en Koster (1992) laten dit zien in een figuur in hun artikel, waarbij ingegaan wordt op de verschillen met de gelijkende *A. hastiana* en (de zeldzame) *A. scabrana*.

A. cristana is nog niet zo lang bekend uit Nederland. De vlinder werd pas voor het eerst in 1992 gevangen, in het Staelduinse Bos (Zuid-Holland) (Kuchlein, 1993). Het eerste Friese exemplaar werd gevangen door Siep en Jannie Sinnema, in hun tuin, op 7 april 2010. Zelf ving ik een exemplaar op 28 april 2010 nabij Appelscha.

Acleris cristana
Hemrik, 07-04-2010
Foto: Siep Sinnema

Epinotia granitana – nieuw voor Friesland

Een vrij kleine bladroller, met vrij smalle en lange vleugels, die nog niet eerder in Friesland is waargenomen, is *E. granitana*. De voedplant van de rups is fijnspar (*Picea abies*) (www.microlepidoptera.nl). Ik ving de vlinder maar liefst op drie plaatsen het afgelopen jaar, waarbij alle exemplaren uit sparren werden opgejaagd. Op 3 juni werden meerdere exemplaren gevangen nabij Oranjewoud en op 25 juni

nabij Appelscha. Daarnaast werd de vlinder gevangen op een volkstuintencomplex bij Drachten, waar hier en daar de moestuinten vervangen zijn door siertuinten, waarbij op verschillende plekken coniferen en andere naaldbomen zijn gebruikt voor de afscheiding van de percelen.

Scoparia basistrigalis – nieuw voor Friesland

Op 27 juni werd een *Scoparia* gevangen nabij Appelscha, waarbij niet duidelijk was om welke soort het ging. Onlangs werd het exemplaar gedetermineerd als *Scoparia basistrigalis*, die qua uiterlijk behoorlijk overeenkomt met de zeer algemene *Scoparia ambigua*lis. Tot voor kort was de voedselplant van *S. basistrigalis* niet bekend, maar op de website van UK Moths wordt beschreven dat de rups kort geleden voor het eerst gevonden en beschreven is en foerageert op gewoon sterrenmos (*Mnium hornum*). Deze mossoort komt op de zandgronden algemeen voor, in hoofdzaak in bossen (www.verspreidingsatlas.nl). Opvallend is dat het verspreidingsbeeld van de soort op/via de websites kleinevlinders.nl en microlepidoptera.nl nogal verschilt. De eerste site toont een verspreiding van de vlinder vooral in Zuid-Limburg, terwijl op de tweede site ook veel stippen staan in andere delen van Nederland. In Friesland was *S. basistrigalis* nog niet eerder waargenomen.

Ik wil Leo Bot en Joop Kuchlein hartelijk danken voor het controleren en/of determineren van in 2010 gevangen vlinders, waaronder de soorten die in dit artikel genoemd zijn.

Gebruikte literatuur en websites

Elsner, G., Huemer, P., Tokar, Z. ; Die Palpenmotten Mitteleuropas; Bratislava, 1999.

Heath, J.; The Moths and Butterflies of Great Britain and Ireland, volume 1; Harley Books, 1983.

Maitland Emmet, A.; The Moths and Butterflies of Great Britain and Ireland, volume 3; Harley Books, 1996.

Huisman, K.J., Koster, J.C.; Nieuwe en interessante microlepidoptera uit Nederland in het jaar 1992; Entomologische Berichten 55, 1995.

Huisman, K.J., Koster, J.C.; Nieuwe en interessante microlepidoptera uit Nederland in het jaar 1996; Entomologische Berichten 59, 1999.

Kuchlein, J.H.; De Kleine Vlinders; Pudoc Wageningen, 1993.

Muus, T.; Herkenning d.m.v. foto's van de adulten van het *Mompha divisella*-complex in Nederland; Franje jaargang 13 (26); september 2010.

Vuure, J. van; *Mompha jurassicella* nieuw voor Nederland; Entomologische Berichten 67 (3), 2007.

www.kleinevlinders.nl; www.microlepidoptera.nl; www.bladmineerders.nl;

www.ukmoths.co.uk; www.verspreidingsatlas.nl

[Alle websites geraadpleegd in maart 2011]